

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΑΝΕΜΟΣΚΑΛΑ

*Σώμα κειμένων και Συμφραστικοί Πίνακες
για Νεοέλληνες Ποητές*

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ:

**«Μανόλης Αναγνωστάκης, Κ.Π. Καβάφης και Κώστας
Καρυωτάκης»**

της Μαρίας Ακριτίδου

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ (EFNIE)

Θεσσαλονίκη 2013-2014

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: *«Διαμόρφωση Μεθοδολογίας Ψηφιακής Διαμόρφωσης των σχολικών βιβλίων και έντυπου εκπαιδευτικού υλικού για τα Γλωσσικά μαθήματα, Ψηφιακή Διαμόρφωση των σχολικών βιβλίων για τα Γλωσσικά μαθήματα, Αναζήτηση και Προσαρμογή πρόσθετου Εκπαιδευτικού υλικού για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας»* (MIS: 296442) - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους. Η ανωτέρω πράξη υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση».

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι .Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π4.3.1 Σώμα κειμένων και Συμφραστικοί Πίνακες για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΑ ΓΙΑΝΝΟΥ

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Καραμαούνα 1 – Πλατεία Σκρα Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη
Τηλ.: 2313 331500, Φαξ: 2313 331500, e-mail: centre@komvos.edu.gr

Περιεχόμενα

«Μανόλης Αναγνωστάκης, Κ.Π. Καβάφης και Κώστας Καρυωτάκης»	4
1. ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ.....	5
2. Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗΣ	12
3. Κ.Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ	18

**ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΨΗΦΙΑΚΗΣ «ΑΝΕΜΟΣΚΑΛΑΣ»
ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:**

**«Μανόλης Αναγνωστάκης, Κ.Π. Καβάφης και Κώστας
Καρυωτάκης»**

Μαρία Ακριτίδου

Αναγνωστάκης, Καβάφης, Καρυωτάκης: τρεις ποιητές που τοποθετούνται από τον γραμματολογικό μας κανόνα σε διαφορετικές ποιητικές «γενιές» ή σχολές, χαρακτηρίζονται πάντως από (νεωτερικά) στοιχεία, όπως ο ελευθερωμένος ή ελεύθερος στίχος, ο χαμηλός και κουβεντιαστός τόνος, η πεζολογία, η αποφθεγματικότητα, η ειρωνεία, αλλά και από έντονη ποιητική αυτοσυνειδησία: αυτοσυνειδησία που άλλοτε εκβάλλει σε ποιήματα ποιητικής και άλλοτε σε στοχασμό για τη σχέση της ποιητικής φωνής με την ιστορική πραγματικότητα στο παρόν και στο παρελθόν. Οι δραστηριότητες που ακολουθούν ανιχνεύουν αυτήν την αυτοσυνειδησία ακολουθώντας μια «μέθοδο» που δοκίμασε ο Άλκης Αγγέλου παρακολουθώντας τη «φόρτιση της λέξης» στη σεφερική ποίηση.¹ Καθώς ωστόσο κινούνται πρωτοβάθμια και διστακτικά και σε διακειμενικές ανιχνεύσεις —ή καλύτερα συναναγνώσεις— καλό είναι ο αναγνώστης να έχει υπόψη τους τις προειδοποιήσεις που απευθύνει η Ιωάννα Ναούμ προς επίδοξους συγκριτολόγους² και εμείς να τονίσουμε πως οι παρακάτω δραστηριότητες απομένει να ενταχθούν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο διδακτικής πρακτικής με στόχους και στοχασμό, προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος εργαλειοποίησής τους και ανιστορικής λεξιλογικής περιδιάβασης στον ποιητικό λόγο. Όσο για την έρευνα, το εργαλείο συμφραστικών πινάκων λέξεων της *Ανεμόσκαλας* αποτελεί ένα μόνο πρώτο βήμα: μπορεί να λειτουργήσει ως αφετηρία αλλά όχι ως τέλος, καθώς κάθε ερευνητική δραστηριότητα πρέπει να επεκταθεί στο σύνολο του έργου κάθε ποιητή (στην *Ανεμόσκαλα* δημοσιεύονται επιλεγμένες συλλογές και όχι *Άπαντα*) αλλά κυρίως να μην περιορίζει το ερευνητικό ερώτημα στις δυνατότητες ενός ψηφιακού εργαλείου.³

¹ Άλκης Αγγέλου, «Η φόρτιση της λέξης στην ποίηση του Σεφέρη. (Δοκιμή μεθόδου)» [1972], στο Δ. Δασκαλόπουλος (επιμ.), *Εισαγωγή στην ποίηση του Σεφέρη: επιλογή κριτικών κειμένων*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1996, σ. 229-243.

² Ιωάννα Ναούμ, «Η συγκριτολογική οπτική στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση», στο Β. Βασιλειάδης – Κ. Δημοπούλου (επιμ.), *Σελιδοδείκτες για την ανάγνωση της λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2015, 183-193. Διαθέσιμο με ελεύθερη πρόσβαση: <http://greeklanguage.gr/node/998>.

³ Στο κείμενο που ακολουθεί όπου ΣΠΛ εννοείται «Συμφραστικός Πίνακας Λέξεων».

Τα ποιήματα του Μανόλη Αναγνωστάκη που ανθολογούνται στα —ισχύοντα τη στιγμή που γράφεται το κείμενο αυτό— Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου και του Λυκείου είναι τα παρακάτω:

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου

- «**Στο παιδί μου**» (από τη συλλογή *Ο Στόχος*, 1970)

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ΄ Λυκείου

- «**Θεσσαλονίκη, Μέρες του 1969 μ.Χ.**» (από τη συλλογή *Ο Στόχος*, 1970)⁴
- «**Επιτύμβιον**» (από τη συλλογή *Ο Στόχος*, 1970)
- «**Νέοι της Σιδώνας, 1970**» (από τη συλλογή *Ο Στόχος*, 1970)

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ΄ Λυκείου - Θεωρητική Κατεύθυνση (στην ενότητα «Ποιήματα για την Ποίηση»):

- «**Επίλογος**» (από τη συλλογή *Ο Στόχος*, 1970)
- «**Στο Νίκο Ε... 1949**» (από τη συλλογή *Παρενθέσεις*, με ποιήματα γραμμένα το 1948-49)

Θεματικοί Κύκλοι για τις τρεις τάξεις του Ενιαίου Λυκείου

- [Πρόσκληση] (από *Το περιθώριο*, στην ενότητα «**Πρόσωπο και προσωπείο**»)
- «**Στο παιδί μου**» (Ενότητα: «**Διάλογος δύο γενεών**»)

Είναι σαφής η κυριαρχία ποιημάτων από την πλέον πολιτική συλλογή του Αναγνωστάκη, το μεγαλύτερο μέρος της οποίας εκδόθηκε μεσούσης της Χούντας, το 1970, ως συμβολή στον αντιστασιακό τόμο *Δεκαοχτώ Κείμενα*. Η παρουσία ποιημάτων από τη συγκεκριμένη συλλογή είναι μάλιστα ακόμα πιο αυξημένη σε σχέση με προηγούμενα μαθητικά ανθολόγια, καθώς στο νέο σχολικό εγχειρίδιο της Γ΄ Γυμνασίου (που ισχύει από το 2006) ανθολογείται το ποίημα «Στο παιδί μου», στη θέση του «Ποιήματα που μας διάβασε ένα βράδυ ο λοχίας Otto V...» (συλλογή *Εποχές*) (βλ. και Κόκορης 2005).

Στην παρακάτω διδακτική πρόταση, με αφετηρία ένα από τα πιο δημοφιλή στη διδακτική πράξη ποιήματα, το «Θεσσαλονίκη, Μέρες του 1969 μ.Χ.», θα επιχειρηθούν οι συνδυαστικές αναζητήσεις με σκοπό τον πολύπλευρο φωτισμό του ποιήματος, της ενδοκειμενικής συνομιλίας των ποιημάτων του Αναγνωστάκη που έχει ως αποτέλεσμα να μπορούν να διαβαστούν ως αφηγηματικό «χρονικό», καθώς και της διακειμενικής του συνομιλίας με νεοέλληνες ποιητές. Το συγκεκριμένο ποίημα μπορεί να χαρακτηριστεί ως

«μια συνεχής διεκυστίνδα ανάμεσα στο τότε και στο τώρα, το εδώ και το αλλού με τις γνωστές πολεοδομικές, βαθύτατα ιδεολογικές, διαφορές και την οδό Αιγύπτου να στοιχειώνει και να αποτελεί τον εναρκτήριο στίχο του ποιήματος. Ο διάλογος με τον Καβάφη και τον Σεφέρη είναι εμφανής ακόμη και

⁴ Το ίδιο ποίημα προτείνεται ως παράλληλο στο βιβλίο καθηγητή για τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β΄ Γυμνασίου και στο αντίστοιχο εγχειρίδιο της Γ΄ Γυμνασίου. Στα ψηφιακά εμπλουτισμένα σχολικά εγχειρίδια άλλωστε πλέον εντάσσονται σειρά άλλων ποιημάτων του Αναγνωστάκη ως παράλληλα κείμενα.

από τον τίτλο, λιγότερο εμφανής ο διάλογος με τον Καρυωτάκη.[...] Ο Αναγνωστάκης, συνομιλώντας με τη γνωστή ομάδα καβαφικών ποιημάτων, αντιστρέφοντάς την [...] καταθέτοντας παράλληλα τον σαρκασμό του για τις συναλλαγές και τις μεταναστεύσεις, επιχειρεί αφενός να αποδείξει το αληθές του στίχου γιατί κανένας πόλεμος δεν τέλειωσε ποτέ! και αφετέρου τη διεύρυνση της ιδεολογικής αληθοφανούς πόλης σε όλη την ελλαδική επικράτεια (αλλά και εκτός αυτής με τη βαριά θύμησή της να κυνηγά τον πλάνητα —«Η πόλις θα σε ακολουθεί»). Τούτο επιτυγχάνεται στους τελευταίους στίχους του ποιήματος με τη διαφανή παραπομπή στον Σεφέρη» (Μικέ 2005: 140).

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΜΕΡΕΣ ΤΟΥ 1969 μ.Χ.

Στην οδό Αιγύπτου —πρώτη πάροδος δεξιά—
Τώρα υψώνεται το μέγαρο της Τράπεζας Συναλλαγών
Τουριστικά γραφεία και πρακτορεία μεταναστεύσεως.
Και τα παιδάκια δεν μπορούνε πια να παίζουνε από τα τόσα τροχοφόρα που
περνούνε
Αλλωστε τα παιδιά μεγάλωσαν, ο καιρός εκείνος πέρασε που ξέρατε
Τώρα πια δε γελούν, δεν ψιθυρίζουν μυστικά, δεν εμπιστεύονται,
Όσα επιζήσαν, εννοείται, γιατί ήρθανε βαριές αρρώστιες από τότε
Πλημμύρες, καταποντισμοί, σεισμοί, θωρακισμένοι στρατιώτες·
Θυμούνται τα λόγια του πατέρα: εσύ θα γνωρίσεις καλύτερες μέρες
Δεν έχει σημασία τελικά αν δεν τις γνώρισαν, λένε το μάθημα οι ίδιοι στα παιδιά
τους
Ελπίζοντας πάντοτε πως κάποτε θα σταματήσει η αλυσίδα
Ίσως στα παιδιά των παιδιών τους ή στα παιδιά των παιδιών των παιδιών τους.
Προς το παρόν, στον παλιό δρόμο που λέγαμε, υψώνεται η Τράπεζα Συναλλαγών
—εγώ συναλλάσσομαι, εσύ συναλλάσσεσαι, αυτός συναλλάσσεται—
Τουριστικά γραφεία και πρακτορεία μεταναστεύσεως
—εμείς μεταναστεύουμε, εσείς μεταναστεύετε, αυτοί μεταναστεύουν—
Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει, έλεγε κι ο Ποιητής
Η Ελλάδα με τα ωραία νησιά, τα ωραία γραφεία, τις ωραίες εκκλησιές

Η Ελλάς των Ελλήνων

1η Δραστηριότητα

Αν και η αστική τοπογραφία της Θεσσαλονίκης, της γενέθλιας πόλης, είναι κυρίαρχη στην ποίηση του Αναγνωστάκη, εδώ για πρώτη και τελευταία φορά αναφέρεται το όνομα της πόλης (κάτι που μπορεί να διαπιστωθεί από τους μαθητές μέσα από μια αναζήτηση του παραθήματος «Θεσσαλονίκη%» στον συμπραστικό πίνακα λέξεων της *Ανεμόσκαλας*). Στη συνέχεια, ζητάμε από τους μαθητές να εντοπίσουν και να αναζητήσουν άλλα τοπογραφικά σήματα του ποιήματος – παρακάτω θα

επικεντρωθούμε στην παρουσία μιας συγκεκριμένης οδού στην ποίηση του Αναγνωστάκη.

Κείμενο αναφοράς: «Θεσσαλονίκη, Μέρες του 1969 μ.Χ.»

Όροι αναζήτησης: «οδός» ή «Αιγύπτ%»

Αιγύπτου (3)

ΑΝΑ ΕΠΧ00 00 0013 008 ετών 8 κτλ. κτλ.» | Στην οδό **Αιγύπτου** (πρώτη πάροδος δεξιά) τα κορίτσια

ΑΝΑ ΣΝ200 00 0004 012 [...] ο Ηλίας | Η Κλαίρη, ο Ραούλ, η οδός **Αιγύπτου** | Η 3η Μαΐου, το τραμ 8, η

ΑΝΑ ΣΤΧ00 00 0004 001 ΜΕΡΕΣ ΤΟΥ 1969 μ.Χ. | Στην οδό **Αιγύπτου** —πρώτη πάροδος δεξιά— | Τώρα υψώνεται το

Αν [...]

Το πρώτο ανήκει στην πρώτη του συλλογή *Εποχές* και είναι μια περιγραφή της κατοχικής Θεσσαλονίκης:

Στην οδό Αιγύπτου (πρώτη πάροδος δεξιά) τα κορίτσια κοκαλιασμένα περιμένανε
από ώρα τον Ισπανό με τα τσιγαρόχαρτα.

Το δεύτερο ανήκει στη συλλογή *Η Συνέχεια 2*: πρόκειται για διακειμενική αυτοαναφορά στο προηγούμενο ποίημα των *Εποχών*:

Πώς να εξηγήσω πιο απλά τι ήταν ο Ηλίας
Η Κλαίρη, ο Ραούλ, η οδός Αιγύπτου
Η 3η Μαΐου, το τραμ 8, η «Αλκινόη»
Το σπίτι του Γιώργου, το αναρρωτήριο.
Θα σου μιλήσω πάλι ακόμα με σημάδια
Με σκοτεινές παραβολές με παραμύθια
Γιατί τα σύμβολα είναι πιο πολλά απ' τις λέξεις

Η παράλληλη μελέτη αυτών των χωρίων (και φυσικά συνολικά των ποιημάτων στα οποία ανήκουν) μπορεί να αναδειξει τη *συνέχεια* του ποιητικού έργου του Αναγνωστάκη καθώς ιχνογραφεί τις αλλαγές στο σώμα της πόλης. Ο Π. Μουλλάς (1998: 28) σημειώνει σχετικά:

«πολύ συχνά (συχνότερα πάντως απ' ότι νομίζουμε) το κείμενο του Αναγνωστάκη παραπέμπει στον εαυτό του. Και δεν εννοώ μόνο τις (σπανιότερες) περιπτώσεις όπου ο ποιητής παραθέτει τους στίχους του σε εισαγωγικά (λ.χ. «Πλήθος ενέδρες της ζωής παραμονεύαν την πτώση του»), ή όπου μνημονεύει χωρία από το έργο του [...]. Εννοώ κυρίως τις αυτοαναφορές και αυτοπαραπομπές που εντοπίζονται δύσκολα σε περίπτωση μερικής ή αποσπασματικής ανάγνωσης. Είναι όμως πραγματικές αυτοαναφορές και αυτοπαραπομπές; ή μήπως σήματα-δείκτες που ενεργοποιούνται και ενεργούν μόνο όταν το ποιητικό έργο διαβάζεται ως ενιαίο ποίημα;».

Η δραστηριότητα αυτή μπορεί να επεκταθεί προς την κατεύθυνση της διερεύνησης των *πολιτειών* του Αναγνωστάκη, όπως προτείνει η Μικέ: «ονομαστικά τεχνάσματα της πρωταγωνιστικής αστικής τοπογραφίας της Θεσσαλονίκης, υπηρετώντας την αρχή της αληθοφάνειας, αποτελούν εφελτήρια μιας μνήμης [...] παρακολουθούν τις ιδεολογικές αλλαγές στον ιστό της πόλης και τελικά [...] σε όλη την ελλαδική περιφέρεια σε

συγκεκριμένο χρόνο. Ένας μεθοδολογικός δρόμος για την προσέγγιση της πρότασης είναι να παρακολουθήσει κανείς τις σημάνσεις και τις συνδηλώσεις της *πολιτείας*» (Μικέ 2005: 135): το ταξίδι αυτό στον (κατεξοχήν) «ανθρωπολογικό και τοπογραφικό χάρτη του ποιητικού μύθου» έχει αναλάβει ήδη ο Μ. Μπακογιάννης, που παρακολουθεί την παρουσία των λέξεων πόλη/πολιτεία στη συγκεντρωτική έκδοση των ποιημάτων του Αναγνωστάκη (Μπακογιάννης 2006).⁵ Στη δεύτερη ενότητα, την αφιερωμένη στη διδασκαλία των καβαφικών ποιημάτων, θα οδηγηθούμε άλλωστε από τις πόλεις του Μανόλη Αναγνωστάκη θα οδηγηθούμε στις καβαφικές πολιτείες, με προεξάρχουσα την Αλεξάνδρεια: η θεματική αυτή περιοχή που αναδεικνύεται και σε ποιητολογική αρχή μπορεί να αποτελέσει έναυσμα πολλών ακόμα διδακτικών δραστηριοτήτων για τον εκπαιδευτικό. Στην τελευταία ενότητα, την αφιερωμένη στον Καρυωτάκη, θα οδηγηθούμε από την πόλη στους καρυωτακικούς κήπους, σε μια ακόμα μεταστροφή της ποιητικής γεωγραφίας. Πρώτα ωστόσο, μένοντας στο έργο του Αναγνωστάκη, προέχει να ανιχνεύσουμε όχι μόνο τη χωρική αλλά και τη χρονική διάσταση της ποίησής του, διάσταση που θα μας φέρει άλλωστε από άλλους δρόμους στο καβαφικό έργο.

2^η Δραστηριότητα

Η προηγούμενη δραστηριότητα αναδεικνύει μέσα από τη μελέτη παράλληλων χωρίων με αναφορά στην «οδό Αιγύπτου» την χρονική διάσταση της ποίησης του Αναγνωστάκη, με την αντιπαράθεση του τότε με το τώρα. Η διάσταση αυτή μπορεί να αναδειχθεί ακόμα καλύτερα με την επόμενη δραστηριότητα, με αφορμή τον χρονικό προσδιορισμό που ακολουθεί τον τοπικό στο δεύτερο στίχο του ίδιου ποιήματος-αναφοράς (το ίδιο επίρρημα θα επαναληφθεί λίγο πιο κάτω: «Τώρα πια δεν γελούν...»)

Κείμενο αναφοράς: «Θεσσαλονίκη, Μέρες του 1969 μ.Χ.»

Όροι αναζήτησης: «τώρα»

Υπόθεση εργασίας: η διερεύνηση της λειτουργίας του χρόνου, της αντιπαράθεσης παρελθόντος-παρόντος

Η αναζήτηση θα προσκομίσει 54 αποτελέσματα, στα οποία περιλαμβάνονται τα ομώνυμα ποιήματα του Αναγνωστάκη με τον τίτλο «Τώρα» –το πιο γνωστό ίσως– δημοσιευμένο ήδη στις πρώτες *Εποχές*. Σ' αυτό ο ποιητής μιλάει στο φίλο του, το Δημήτρη (*Κι όμως, Δημήτρη, ξανά πίσω δεν πρέπει να γυρίσουμε / Χρέος μας είναι πια να μη γυρίσουμε...*), ενώ το επίρρημα *τώρα* το συναντάμε γραμμένο με έμφαση και στο μότο της συλλογής στην οποία ανήκει το «Θεσσαλονίκη, Μέρες του 1969 μ.Χ.» (εφόσον επιλέξουμε αναζήτηση και στις «Αφιερώσεις-Προμετωπίδες» από τα επιπλέον κριτήρια αναζήτησης):

Το θέμα είναι τ ό ρ α τί λες

Καλά φάγαμε καλά ήπιαμε

⁵ Στο άρθρο αυτό καταδεικνύεται ότι, με εξαίρεση το ποίημα «Χάρης 1944», οι πόλεις/πολιτείες είναι «οι τόποι όπου δοκιμάζονται η προσωπική ευαισθησία, η μνήμη, η πικρή γεύση της μόνωσης αλλά και οι κοινωνικές αξίες» (Μπακογιάννης 2006: 20).

Καλά τη φέραμε τη ζωή μας ως εδώ
Μικροζημιές και μικροκέρδη συμψηφίζοντας
Το θέμα είναι τ ό ρ α τί λες

3^η Δραστηριότητα

Στην προηγούμενη δραστηριότητα προκύπτει ως επιπλέον στοιχείο η ανάδειξη της σημασίας των τίτλων των ποιημάτων και του τρόπου με τον οποίο συνομιλούν αυτοί μεταξύ τους. Με αφορμή αυτό μπορούμε σε αυτό το σημείο στη διδακτική μας πορεία να θέσουμε το πρόβλημα του τίτλου του ποιήματος που μας απασχολεί.

Κείμενο αναφοράς: «Θεσσαλονίκη, Μέρρες του 1969 μ.Χ»

Όροι αναζήτησης: «Μέρρες» (ή και άλλοι κλιτικοί τύποι του ίδιου λήμματος)

Αρχική αναζήτηση στο ποιητικό έργο του Αναγνωστάκη: εμφανίζεται ξανά αυτός το τύπος σε τίτλους ποιημάτων;

Αναζήτηση στο σώμα κειμένων όλων των ποιητών: σε ποιους ποιητές εμφανίζεται αυτός το τύπος;

Η αναζήτηση στο σώμα κειμένου του ποιητικού έργου του Αναγνωστάκη μπορεί να περιοριστεί (από τα επιπλέον κριτήρια αναζήτησης), μόνο στους τίτλους των ποιημάτων. Μια τέτοια αναζήτηση θα επιφέρει ένα μόνο αποτέλεσμα: τον τίτλο του ποιήματος που έχουμε ήδη μπροστά μας. Σε αυτό το σημείο μπορούμε να ζητήσουμε από τους μαθητές να επιλέξουν τη δυνατότητα για «Επανάληψη αναζήτησης σε όλους τους ποιητές», προκειμένου να εντοπίσουν σε ποιους άλλους ποιητές εμφανίζεται ο τύπος «ΜΕΡΡΕΣ» στους τίτλους των ποιημάτων και στη συνέχεια να προσπαθήσουν να ερμηνεύσουν τη σχέση των καβαφικών και σεφερικών ποιημάτων μεταξύ τους. Σημειώνουμε εδώ ενδεικτικά ότι με τον Δ.Ν. Μαρωνίτη (1989) η χρησιμοποίηση του καβαφικού αυτού τίτλου πέρα από το γεγονός ότι δείχνει πως και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για ημερολογιακού τύπου εγγραφές, αποτελεί και μια ειρωνική αντίθεση του πολιτικού ποιήματος του Αναγνωστάκη με τα ερωτικά του Καβάφη, υποβάλλοντας ότι οι *Μέρρες* του Αναγνωστάκη δεν μπορούν να έχουν και δεν έχουν καμιά ερωτική, ηδονική χροιά.

4^η Δραστηριότητα

Η δραστηριότητα που προηγήθηκε αποτελεί ουσιαστικά μια μικρή ερευνητική εργασία στο πεδίο της ποιητικής συνομιλίας και της διακειμενικότητας. Ωστόσο οι διακειμενικές αναφορές του ποιήματος ειδικά στο σεφερικό corpus δεν εξαντλούνται στην κοινή αξιοποίηση των καβαφικών *Μερών*. Ο «Ποιητής» που αναφέρεται μέσα στο ποίημα δεν είναι άλλωστε άλλος από τον Σεφέρη. Οι μαθητές θα μπορούσαν να αναζητήσουν τη φράση «Όπου και να ταξιδέψω...» στην παράλληλη αναζήτηση του περιβάλλοντος για να ανακαλύψουν μόνοι τους σε ποιον ποιητή ανήκε.

Επιπλέον, η παρακάτω δραστηριότητα μπορεί να αναδείξει έναν επίσης σημαίνοντα σεφερικό απόηχο, με αφορμή μια υφολογική διερεύνηση. Η αναφορά του καθαρευουσιάνικου τύπου «Ελλάς» στον τελευταίο στίχο ξενίζει σε σχέση με τον

υπόλοιπο τόνο του ποιήματος και μπορεί να αποτελέσει αφορμή για συζήτηση με τους μαθητές, οι οποίοι πιθανώς να μη γνωρίζουν το σύνθημα της χούντας ή να μην έχουν προσέξει τη σημασία του προσδιορισμού της χρονολογίας στον τίτλο του ποιήματος (κάτι που επίσης μπορεί να αναδειχθεί με την προηγούμενη, 3^η δραστηριότητα).

Κείμενο αναφοράς: «Θεσσαλονίκη, Μέρες του 1969 μ.Χ.»

Όροι αναζήτησης: «Ελλάς» (ή και άλλοι κλιτικοί τύποι του ίδιου λήμματος)

Αρχική αναζήτηση στο ποιητικό έργο του Αναγνωστάκη: εμφανίζεται ξανά αυτός ο τύπος;

Αναζήτηση στο σώμα κειμένων όλων των ποιητών: σε ποιους ποιητές εμφανίζεται αυτός ο τύπος; γιατί; ποια η σημασία χρήσης και διάκρισης του λόγιου τύπου «Ελλάς» από τον κοινό «Ελλάδα» (λεκτικούς τύπους του οποίου επίσης μπορούν να αναζητήσουν οι μαθητές);

Η αναζήτηση στο σώμα όλων των ποιητών θα αποφέρει αποτελέσματα από ποιήματα όπως του Κάλβου, αλλά και από το επίγραμμα του Σεφέρη με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Από βλακεία».

Ελλάς· πυρ! Ελλήνων· πυρ! Χριστιανών· πυρ!

Τρεις λέξεις νεκρές. Γιατί τις σκοτώσατε;

Αθήνα, καλοκαίρι— Princeton N. J., Χριστούγεννα 1968

Η παράλληλη ανάγνωση των χωρίων αυτών μπορεί να αποτελέσει την αφορμή για την ευρύτερη διερεύνηση των ιστορικών συμφραζομένων των δύο ποιημάτων, αλλά και του (παρωδικού, αν όχι και ειρωνικού) στοιχείου που ενέχει η συγκεκριμένη υφολογική επιλογή του Αναγνωστάκη στο ποίημα αυτό, χαρακτηριστικό από αυτήν την άποψη ολόκληρης της συλλογής *Ο Στόχος*.

Βιβλιογραφικές προτάσεις

Για την πλούσια βιβλιογραφία γύρω από το έργο του Αναγνωστάκη ο ενδιαφερόμενος μπορεί να συμβουλευτεί τη σχετική ενότητα «[Για τη ζωή και το έργο του](#)» στην *Ανεμόσκαλα*. Εδώ σημειώνονται ενδεικτικά κάποιες μελέτες που χρησίμευσαν στην κατάρτιση των διδακτικών προτάσεων.

Αργυρίου, Αλέξανδρος. 2004. *Μανόλης Αναγνωστάκης: νοούμενα και υπονοούμενα της ποίησής του*. Αθήνα: Γαβριηλίδης. Ειδικά το άρθρο «Νοούμενα και υπονοούμενα τόπων και χώρων της Θεσσαλονίκης». 42-63.

Δάλλας, Γιάννης. 2007. «Η ποιητική διαδρομή», στο *Μανόλης Αναγνωστάκης. Ποίηση και ιδεολογία*. Αθήνα: Κέδρος [μια εκ του σύνεγγυς ανάγνωση της ποιητικής εξέλιξης θεμάτων στο έργο του Αναγνωστάκη].

Καστρινάκη, Αγγέλα 2005. «Δεν το 'ξερα πως ήμουν πλασμένος να 'ρθω μια μέρα πίσω στα σκονισμένα μονοπάτια : το ανεκπλήρωτο όνειρο του ταξιδιού και οι αμφισημίες μιας επιστροφής», *Θέματα Λογοτεχνίας* 30 (χειμώνας 2005): 18-27 [το μοτίβο του ταξιδιού στην ποίηση του Αναγνωστάκη].

- Κόκκορης, Δημήτρης. 2005. «Κείμενα του Αναγνωστάκη στο σχολείο». *Φιλολόγος* 121: 427-430.
- Μαρωνίτης, Δ.Ν. 1989. «Ποίηση και ιστορία. Μανόλης Αναγνωστάκης, Θεσσαλονίκη, Μέρη του 1969 μ.Χ.». *Εντευκτήριο* 6: 5-14 [για τους τρόπους συνομιλίας του ποιήματος του Αναγνωστάκη με συγκεκριμένα ποιήματα του Καβάφη και του Σεφέρη].
- Μικέ, Μαίρη. 2005. «Ανοχύρωτη πόλη». *Εντευκτήριο* 71 (αφιέρωμα στον Μανόλη Αναγνωστάκη): 135-144. Με έμφαση στη σύνθετη λειτουργία των ονομαστικών τεχνασμάτων της πρωταγωνιστικής αστικής τοπογραφίας της Θεσσαλονίκης.
- Μουλλάς, Παν. 1998. *Τρία κείμενα για τον Μανόλη Αναγνωστάκη*. Αθήνα: Στιγμή. Στο κείμενο «Μισός αιώνας πνευματικής παρουσίας» συνοψίζει μοτίβα και θέματα της ποίησης, όπως: το εγώ και το εσύ, τους χρονολογικούς και τοπογραφικούς δείκτες, τα καθαρευουσιάνικα στοιχεία.
- Μπακογιάννης, Μιχ. Γ. 2006. «“Αντί για την πόλη η πέτρα”: ταξίδι στις πόλεις και στις πολιτείες του Μανόλη Αναγνωστάκη». *Χρονικά του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 16: 19-25. Εξετάζεται η παρουσία και η λειτουργία του μοτίβου πόλη/πολιτεία στα *Ποιήματα 1945-1971* του Αναγνωστάκη.

2. Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗΣ

Τα ποιήματα του Καβάφη που ανθολογούνται στα ισχύοντα (έντυπα) σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας του Γυμνασίου και του Λυκείου είναι τα παρακάτω:

Κείμενα Νεοελληνικής λογοτεχνίας Α΄ Γυμνασίου

- «**Δέησις**» (1898 Αναγνωρισμένο)

Κείμενα Νεοελληνικής λογοτεχνίας Β΄ Γυμνασίου

- «**Στην εκκλησία**»
- «**Θερμοπύλες**»

Κείμενα Νεοελληνικής λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου

- «**Φωνές**»
- «**Όσο μπορείς**»
- «**Στα 200 π.Χ.**»

Κείμενα Νεοελληνικής λογοτεχνίας Α΄ Λυκείου

- «**Περιμένοντας τους βαρβάρους**»
- «**Ιθάκη**»
- «**Η σατραπεία**»
- «**Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον**»
- «**Αλεξανδρινοί βασιλείς**»
- «**Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης**»
- «**Νέοι της Σιδώνας 400 μ.Χ.**».

Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία Β΄ Λυκείου (Παράρτημα)

- «**Che fece... il gran rifiuto**»

Νεοελληνική λογοτεχνία Γ΄ Λυκείου (Θεωρητική κατεύθυνση):

- «**Καισαρίων**»
- «**Ο Δαρείος**»
- «**Μελαγχολία του Ιάσωνος Κλεάνδρου ποιητού εν Κομμαγηνή 595 μ.Χ.**».

Θεματικοί Κύκλοι για τις τρεις τάξεις του Ενιαίου Λυκείου

- «**Ας φρόντιζαν**» (Ενότητα: **Ο πόθος της ελευθερίας και η δύναμη της εξουσίας**)
- «**Αιμιλιανός Μονάη**» (Ενότητα: **Πρόσωπο και Προσωπείο**)
- «**Ενας γέρος**» (Ενότητα: **Διάλογος δύο γενεών**)

Ο Κ. Π. Καβάφης δημιουργεί το έργο του στην Αλεξάνδρεια (1863-1933). Ο Αλεξανδρινός ποιητής σε παιδική ηλικία, μετά τον θάνατο του πατέρα του, θα χρειαστεί να μετακομίσει με την οικογένειά του στην Αγγλία για επτά χρόνια, ενώ οι πολιτικές αναταραχές του 1882 αναγκάζουν την οικογένεια να μετακομίσει ξανά, αυτή τη φορά στην Κωνσταντινούπολη. Από τη χρονιά της επιστροφής τους το 1885 και εξής ο ποιητής δεν θα εγκαταλείπει ξανά την Αλεξάνδρεια παρά μόνο ταξιδεύοντας για μικρά διαστήματα. Οι πρώτες δημοσιεύσεις αρχίζουν το 1886 σε καθαρεύουσα, αλλά το πρώτο αληθινά "καβαφικό" ποίημα, τα «Τείχη», γράφεται το 1896 και θα αποτελέσει την αρχή του χτισίματος της «καβαφικής πολιτείας».

Αυτοβιογραφικό του ίδιου του Κ.Π. Καβάφη:

«Είμαι Κωνσταντινουπολίτης την καταγωγήν, αλλά εγεννήθηκα στην Αλεξάνδρεια — σ' ένα σπίτι της οδού Σερίφ· μικρός πολύ έφυγα, και αρκετό μέρος της παιδικής μου ηλικίας το πέρασα στην Αγγλία. Κατόπιν επισκέφθην την χώραν αυτήν μεγάλος, αλλά για μικρόν χρονικόν διάστημα. Διέμεινα και στη Γαλλία. Στην εφηβικήν μου ηλικίαν κατοίκησα υπέρ τα δύο έτη στην Κωνσταντινούπολι. Στην Ελλάδα είναι πολλά χρόνια που δεν επήγα.

Η τελευταία μου εργασία ήταν υπαλλήλου εις ένα κυβερνητικόν γραφείον εξαρτώμενον από το υπουργείον των Δημοσίων Έργων της Αιγύπτου. Ξέρω Αγγλικά, Γαλλικά και ολίγα Ιταλικά». Νέα Τέχνη (Ιούλιος-Οκτώβριος 1924).

Αφετηρία για τη δραστηριότητα που ακολουθεί είναι το ποίημα «**Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον**» που ανθολογείται στην Α΄ Λυκείου, ποίημα γραμμένο στην κομβική για την πορεία της ποιητικής του Καβάφη χρονιά, 1911. Στο ποίημα αυτό ο Καβάφης χαρίζει στη γενέθλια πόλη του διαστάσεις συμβόλου. Σύμφωνα με τον Keely (1996),

«το “Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον” προβάλλει μια θεόμορφη εικόνα της Αλεξάνδρειας που συχνά παίρνει τη θέση του Διονύσου σα θεότητα κυρίαρχη στον τελευταίο κόσμο του Αντωνίου, σαν το μεγαλύτερο δώρο που αξιώθηκε να γνωρίσει και συνάμα σαν η μεγαλύτερη απώλεια την ώρα της τελευταίας ήττας».

Κείμενο αναφοράς: «Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον»

Όροι αναζήτησης: «Αντών*» «Αλεξάνδρ*»

Σαν έξαφνα, ώρα μεσάνυχτ', ακουσθεί
αόρατος θίασος να περνά
με μουσικές εξαίσιες, με φωνές-
την τύχη σου που ενδίδει πια, τα έργα σου
που απέτυχαν, τα σχέδια της ζωής σου
που βγήκαν όλα πλάνες, μη ανοφέλετα θρηνήσεις.
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,
αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που φεύγει.
Προ πάντων να μη γελασθείς, μην πεις πως ήταν
ένα όνειρο, πως απατήθηκεν η ακοή σου·
μάταιες ελπίδες τέτοιες μην καταδεχθείς.
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,
σαν που ταιριάζει σε που αξιώθηκες μια τέτοια πόλι,
πλησίασε σταθερά προς το παράθυρο,
κι άκουσε με συγκίνησιν, αλλ' όχι
με των δειλών τα παρακάλια και παράπονα,
ως τελευταία απόλαυσι τους ήχους,
τα εξαίσια όργανα του μυστικού θιάσου,
κι αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που χάνεις

Η αναζήτηση με τον όρο «Αντων*» θα μας οδηγήσει σε μια ακόμα παρουσία του Αντωνίου στην καθαφική ποίηση, στο ποίημα «Το τέλος του Αντωνίου». ⁶ Η συγκριτική ανάγνωση μπορεί να αναδείξει ομοιότητες και διαφορές στο χειρισμό του συγκεκριμένου θέματος. Ένα από τα στοιχεία που αναδεικνύονται και από το δεύτερο ποίημα είναι η έμφαση στην «αλεξανδρινή ζωή». Αυτή η παρατήρηση μπορεί να γίνει η αφορμή για το επόμενο στάδιο της διδακτικής μας πορείας: τη διερεύνηση της παρουσίας της πόλης της Αλεξάνδρειας και των κατοίκων της στην καθαφική ποίηση. Στο ίδιο άλλωστε σχολικό εγχειρίδιο ανθολογείται το ποίημα «Αλεξανδρινοί βασιλείς» (1912) που επίσης μας οδηγεί στο παρελθόν της Αλεξάνδρειας, σε μια μεταβατική για την ιστορία της πόλης περίοδο, όπου η Αλεξάνδρεια παρουσιάζεται σε όλη την λαμπρότητά της λίγο πριν η Αίγυπτος γίνει πια τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η αναζήτηση «Αλεξανδρ*» ή «Αλεξάνδρ*» αποφέρει 52 αποτελέσματα στο σύνολο του ποιητικού έργου του Καβάφη, εκτός των *Ατελών*. Από αυτά πρέπει να αφαιρεθούν 3 αναφορές στο γυναικείο όνομα Αλεξάνδρα και 6 αναφορές στο ανδρικό Αλέξανδρος. Τα υπόλοιπα αποτελέσματα αφορούν στους παρακάτω τύπους:

Αλεξανδρέα
Αλεξανδρεία
Αλεξάνδρεια
Αλεξάνδρειαν
Αλεξανδρείας
Αλεξανδρείς
Αλεξανδρεύς
Αλεξανδρινό
Αλεξανδρινοί
Αλεξανδρινός

Τρεις φορές συναντάμε την ονομασία της ίδιας της πόλης στην ενότητα των Αναγνωρισμένων καθαφικών ποιημάτων: «Πρέσβεις απ' την Αλεξάνδρεια», «Το 31 π.Χ. στην Αλεξάνδρεια», «Μύρης· Αλεξάνδρεια του 340 μ.Χ.». Δίπλα σε αυτά και στον Μύρη που νιώθει ξένος στο χριστιανικό σπίτι του αλεξανδρινού του φίλου στην πόλη του 340 μ.Χ., από τα υπόλοιπα αποτελέσματα σταχυολογούμε τα εξής:

- τον έμπορο που ταξιδεύει στη Ρώμη για να γυρίσει αμέσως στην Αλεξάνδρεια (στο πρώιμο ποίημα του 1893 «Έμπορος Αλεξανδρεύς») αλλά και τον γλύπτη που πλέει από την ίδια πόλη στο «Ενώπιον του αγάλματος του Ενδυμίωνος»
- το είκοσι πέντε χρονών παιδί Αλεξανδρινό («Ευρίωνος Τάφος»)
- τον Λάνη υιό του Ραμετίχου, Αλεξανδρέα («Λάνη Τάφος»)
- έναν ακόμα νεκρό Αλεξανδρέα στο επίγραμμα «Έν τω μηνί Αθύρ», αλλά και έναν επώνυμο στο «Αιμιλιανός Μονάη, Αλεξανδρεύς, 628 – 655 μ.Χ.»
- τον Κλείτο που αρρώστησε από τον πυρετό που «που φέτος θέρισε στην Αλεξάνδρεια» στο «Η αρρώστια του Κλείτου»

⁶ Επισημαίνουμε και πάλι ότι στο καθαφικό corpus της *Ανεμόσκαλας*, κατά την περίοδο που γράφεται η συγκεκριμένη διδακτική πρόταση, δεν περιλαμβάνονται τα Ατελή.

- τον διαβάτη στον οποίο απευθύνεται το ταφικό επίγραμμα («Ιασή Τάφος»): οι καταχρήσεις μ' έφθειραν, μ' εσκότωσαν. Διαβάτη / αν είσαι Αλεξανδρεύς, δεν θα επικρίνεις.
- τον Αλεξανδρινό που γι' Αλεξανδρινό συνθέτει άλλο ταφικό επίγραμμα («Για τον Αμμώνη, που πέθανε 29 ετών, στα 610»)
- την Αλεξάνδρεια όπου δύσκολα ξιπάζονται («Ιγνατίου τάφος»)
- την Αλεξάνδρεια του Ηδονισμού και της Τέχνης («Των Εβραίων (50 μ.Χ.)»)
- την Αλεξάνδρεια ως «πόλιν θεοσεβή» («Εΐγε έτελεύτα»)
- την Αλεξάνδρεια «θαυμάσια χώρα» («Φυγάδες»)
- τους διεφθαρμένους οίκους της Αλεξανδρείας («Από την σχολήν του περιωνύμου φιλοσόφου»)
- ένα επίγραμμα για τους «Υπέρ της Αχαϊκής Συμπολιτείας πολεμήσαντες» που «εγράφη εν Αλεξανδρεία υπό Αχαιού»
- τους Αλεξανδρείς να καυχώνται ανάμεσα στους επίλοιπους Έλληνες της Αιγύπτου «Στα 200 π.Χ.»
- τον Ηγεμόνα που τρέμει μήπως οι απαίσιοι Αλεξανδρινοί τον πάρουν στο ψιλό («Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης»)
- τον Καισαρίωνα χλωμό και ιδεώδη «μες στην κατακτημένην Αλεξάνδρεια» («Καισαρίων»)
- τον Σύρο σπουδαστή, εν μέρει εθνικό και εν μέρει χριστιανίζοντα στην Αλεξάνδρεια, («Τα επικίνδυνα»)
- την παροντική αναφορά στην ένδοξη Αλεξάνδρεια του παρελθόντος στις «Μέρες του 1909, '10, και '11»

Η γενέθλια πόλη, η Αλεξάνδρεια, αποβαίνει πολύσημο σύμβολο στην καβαφική ποίηση, για την πραγμάτευση σχέσεων εξουσίας αλλά και επιθυμίας. Οι μαθητές χωρισμένοι σε ομάδες μπορούν να διερευνήσουν (σε συνάρτηση και την ηλικιακή τάξη στην οποία βρίσκονται,⁷ σύμφωνα με την οποία ο εκπαιδευτικός πρέπει να προσαρμόσει τις παρακάτω ενδεικτικές και μόνο προτάσεις στο πλαίσιο ευρύτερης στοχοθεσίας):

- τη συχνότητα εμφάνισης της πόλης και των κατοίκων της στις διακριτές ενότητες του καβαφικού ποιητικού σώματος (Αναγνωρισμένα, Κρυμμένα, Αποκηρυγμένα, Πεζά) αλλά και την παρακολούθηση της χρονολογικής εξέλιξης του μοτίβου με βάση τις χρονολογίες γραφής των ποιημάτων
- τις εποχές της πόλης. Σε ποιες ιστορικές περιόδους εμφανίζεται η Αλεξάνδρεια στην καβαφική ποίηση; Ποια η σημασία τους; Πώς η ιστορική εποχή της πόλης συναρτάται με την ερμηνεία του ποιήματος (λ.χ. η κατακτημένη Αλεξάνδρεια του Καισαρίωνα);
- την τοπιογραφία της πόλης
- την θρησκευτική και ηθική διάσταση της πόλης

⁷ Πρέπει πάντως να σημειωθεί πως οι προτάσεις που ακολουθούν σχεδιάστηκαν κυρίως για τη θεωρητική κατεύθυνση της Γ' Λυκείου.

- πορτρέτα Αλεξανδρινών, επώνυμων και ανώνυμων, και της σχέσης τους με την πόλη·
- την αναζήτηση και άλλων πόλεων στην καβαφική ποίηση, όπως η Αντιόχεια·
- την παρουσία γενική του αστικού τοπίου και της «πόλης/πολιτείας» (βλ. παραπάνω και την αντίστοιχη πρόταση για το ποιητικό έργο του Αναγνωστάκη).

Επιπλέον δραστηριότητες – Επέκταση

- Με βάση τα αποτελέσματα της αναζήτησης αναδεικνύεται και η συχνή παρουσία τάφων και ταφικών επιγραμμάτων στην ποίηση του Καβάφη, κάτι που επίσης μπορεί να οδηγήσει σε δραστηριότητα διερεύνησης με όρο αναζήτησης «ταφ*».
- Αντίστοιχα η σύνθεση των πορτρέτων των Αλεξανδρινών στην ποίηση του Καβάφη μπορεί να έχει μια άλλη διάσταση: την ανάδειξη της παρουσίας εφήβων και νέων στην καβαφική ποίηση. Πολύτιμες προς αυτήν την κατεύθυνση είναι οι επισημάνσεις του Δ.Ν. Μαρωνίτη, με βάση λεξιλογική έρευνα στα 154 αναγνωρισμένα ποιήματα και με στόχο:

«να βρεθούν οι όροι που δηλώνουν νεότητα, τα ποιήματα που έχουν ως θέμα τους –πρωτεύον ή όχι– τη νεότητα, οι αριθμητικές δηλώσεις νεανικής ηλικίας, οι κατηγορίες των νέων που παρελαύνουν μέσα στα 154 αυτά ποιήματα και, τέλος, να βγουν, όπου είναι δυνατόν, κάποια συμπεράσματα. Νεότητα δηλώνουν τα ουσιαστικά νέος (25 εμφανίσεις), παιδί (19 εμφανίσεις – σε 6 ειδικά περιπτώσεις το ουσιαστικό αυτό δηλώνει, κυριολεκτικά ή μεταφορικά, συγγενική σχέση αλλά παράλληλα και νεανική ηλικία: μόνο μία φορά το παιδί δηλώνει παιδική ηλικία), έφηβος (9 εμφανίσεις), αγόρι (3), παληόπαιδο (1), νεότης (7), νεολαία (2), νειάτα (3), πρώτα νειάτα (1), πρώτα εφηβικά χρόνια (1). Νεανική ηλικία δηλώνουν επίσης τα επίθετα νέος (σε 16 από τις 20 εμφανίσεις του), νεανικός (2 εμφανίσεις), πολύ νέος (1), νεότατος (1), εφηβικός (1). Οι όροι αυτοί, ως δηλωτικά νεανικής ηλικίας εμφανίζονται 92 φορές σε 61 από τα 154 αναγνωρισμένα καβαφικά ποιήματα. Βέβαια, παρουσία νεότητας δεν έχουμε μόνο σε αυτά τα 61 ποιήματα [...]. η νεότητα αναδεικνύεται —τουλάχιστον από άποψη συχνότητας— μία από τις σημαντικότερες κατηγορίες της καβαφικής ποίησης».
- Επέκταση – διακειμενική προσέγγιση: η Αλεξάνδρεια του Σεφέρη (τόσο με αναζήτηση στο σώμα του ποιητικού έργου όσο και με αναζήτηση στα παρακειμενικά στοιχεία μέσω της επιλογής ειδικών κριτηρίων).

Βιβλιογραφικές προτάσεις

Για την πλούσια βιβλιογραφία γύρω από το έργο του Καβάφη ο ενδιαφερόμενος μπορεί να συμβουλευτεί τη σχετική ενότητα «[Για τη ζωή και το έργο του](#)» στην *Ανεμόσκαλα*. Εδώ σημειώνονται ενδεικτικά κάποιες μελέτες που χρησίμευσαν στην κατάρτιση των διδακτικών προτάσεων ή που μπορούν να αξιοποιηθούν ως βάσει για παρόμοιες διερευνήσεις.

Έργα υποδομής

Κοκόλης, Ξ.Α. 1976. *Πίνακας λέξεων των 154 Ποιημάτων του Κ.Π. Καβάφη*. Αθήνα: Ερμής.

Μελέτες και άρθρα

- Haas, Diana. 2000. «Θρησκευτικές μεταστροφές στην Αλεξάνδρεια του Καβάφη». Στο: Μιχ. Πιερή (επιμ.). *Η ποίηση του κράματος. Μοντερνισμός και διαπολιτισμικότητα στο έργο του Καβάφη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. 47-65.
- Keeley, Edmund 1996. *Η Καβαφική Αλεξάνδρεια*. 3η έκδ. Αθήνα: Ίκαρος.
- Βασιλειάδη, Μάρθα. 2011. «“Για τα σκουπίδια κατευθείαν”»: Νοσολογία, πάθη και πληγές κι ενσώματες ταυτότητες στον ερωτικό Καβάφη». Στο: Κ.Α. Δημάδης (επιμ.). *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα). Δ΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών. Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010. Πρακτικά. Τόμος Β΄*. Αθήνα: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών. 803-811 (μια εξέταση της παρουσίας της νόσου, των παραγώγων και των συνωνύμων της στην καβαφική ποίηση).
- Δάλλας, Γιάννης. 1974. *Καβάφης και Ιστορία. Αισθητικές λειτουργίες*. Αθήνα: Ερμής.
- Μαρωνίτης, Δ.Ν. 2007. «Οι νέοι στην ποίηση του Κ.Π. Καβάφη». *Κ.Π. Καβάφης, Μελετήματα*. Αθήνα: Πατάκης. 165-184.
- Σαββίδης, Γ.Π. 1985. «Παραλλαγές στους τάφους του Καβάφη». *Μικρά καβαφικά, Α΄*. Αθήνα: Ερμής.
- Σαββίδης, Γ.Π. 1993. *Βασικά θέματα της ποίησης του Καβάφη*. Αθήνα: Ίκαρος (μαθήματα γύρω από την μελέτη των θεματικών ζευγών «φύση και τέχνη», «έρως και θάνατος» και άλλα θέματα καβαφικής ποιητικής).
- Σαββίδης, Γ.Π. 1985. «Διαβάζοντας τρία “σχολικά” ποιήματα του Κ.Π. Καβάφη» (“Φωνές”, “Απολείπειν ο θεός Αντώνιον”, “Αλεξανδρινοί Βασιλείς”)). *Μικρά καβαφικά, Α΄*. Αθήνα: Ερμής.
- Σαββίδης, Γ.Π. 1994. «Η Μεγάλη Ελλάδα του Καβάφη». *Τράπεζα πνευματική*. Αθήνα: Πορεία.
- Σεφέρης, Γιώργος. 1974 [1946]. «Κ.Π. Καβάφης, Θ.Σ. Έλιοτ· παράλληλοι». *Δοκιμές, Α΄*. Αθήνα: Ίκαρος.

3. Κ.Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ

Αντιπροσωπευτικός ποιητής μιας ολόκληρης εποχής, ο Κώστας Καρυωτάκης (1896-1928) στις δύο πρώτες του συλλογές —*Ο πόνος των ανθρώπων και των πραγμάτων* (1919) και *Νηπενθή* (1921)— κινείται στο κλίμα του νεορομαντισμού και, κυρίως, του (νεο)συμβολισμού —ή μετασυμβολισμού, σύμφωνα με την Φιλλοκύπρου (2006)— επηρεασμένος από τους Γάλλους ομοτέχνους του, τους «άδοξους» «καταραμένους» ποιητές: όνειρα φυγής, απογοήτευση, ανία (spleen), αίσθηση ματαιότητας. Στην τρίτη και τελευταία συλλογή του *Ελεγεία και Σάτιρες* (1927), καθώς και στα τελευταία ποιήματα που έγραψε πριν από την αυτοκτονία του (1928), δίπλα στους ελεγειακούς τόνους προβάλλει και ο σαρκαστικός λόγος μιας προσωπικής ποιητικής διαμαρτυρίας και κοινωνικής κριτικής, που συμβαδίζει με μορφικούς νεωτερικούς πειραματισμούς (τάση για χαλάρωση των έμμετρων μορφών, πεζολογική διάθεση) και μια γλώσσα δημοτική που υιοθετεί στοιχεία της γραφειοκρατικής κάποτε καθαρεύουσας.

Τα ποιήματα του Κώστα Καρυωτάκη που ανθολογούνται στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου και του Λυκείου* είναι τα παρακάτω:

Κείμενα Νεοελληνικής λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου

- «[Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα](#)» (*Ελεγεία και σάτιρες* 1927. Από την ενότητα: Ελεγεία, Σειρά δεύτερη)
- «[Βράδυ](#)» (*Ελεγεία και σάτιρες* 1927. Από την ενότητα: Ελεγεία, Σειρά πρώτη)

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β΄ Λυκείου

- «[\[Είμαστε κάτι...\]](#)» (*Ελεγεία και σάτιρες* 1927. Από την ενότητα: Ελεγεία, Σειρά δεύτερη)
- «[Στο άγαλμα της Ελευθερίας που φωτίζει τον κόσμο](#)» (*Ελεγεία και σάτιρες* 1927. Από την ενότητα: Σάτιρες)
- «[Μπαλάντα στους άδοξους ποιητές των αιώνων](#)» (*Νηπενθή*, 1921)

Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία Β΄ Λυκείου (Παράρτημα)

- «[Μπαλάντα στους άδοξους ποιητές των αιώνων](#)» (*Νηπενθή*, 1921) [δεύτερη ανθολόγηση]
- «[Δικαίωσις](#)» (*Ελεγεία και σάτιρες* 1927. Από την ενότητα: Σάτιρες)

Νεοελληνική λογοτεχνία Γ΄ Λυκείου (Θεωρητική κατεύθυνση)

- «[Μικρή Ασυμφωνία εις Α μείζον](#)» (*Ελεγεία και σάτιρες* 1927. Από την ενότητα: Σάτιρες)
- «[Δελφική εορτή](#)» (*Ελεγεία και σάτιρες* 1927. Από την ενότητα: Σάτιρες). Το συγκεκριμένο προτείνεται ως παράλληλο κείμενο στην Γ΄ ενότητα του βιβλίου, στο κεφάλαιο Η ποιήτρια Κική Δημουλά.
- «[Σταδιοδρομία](#)» (*Ελεγεία και σάτιρες* 1927. Από την ενότητα: Σάτιρες). Το συγκεκριμένο προτείνεται ως παράλληλο σε ανθολογούμενο ποίημα του Γιάννη Σκαρίμπα.

Από τις 3 αυτοτελείς συλλογές που δημοσίευσε όσο ζούσε, είναι σαφές το προβάδισμα της τελευταίας, και μάλιστα όχι των ελεγειακών αλλά των σατιρικών

ποιημάτων (καθώς προχωράμε σε μεγαλύτερες ηλικιακές τάξεις), ενώ δεν ανθολογούνται τα τελευταία ποιήματα του 1928. Σημειώνεται ωστόσο ότι στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β΄ Λυκείου περιλαμβάνεται και το καρυωτακικό πεζό «Κάθαρσις», ενώ στο βιβλίο εκπαιδευτικού της Γ΄ Γυμνασίου προτείνεται ως παράλληλο η «Πρέβεζα» (ανένταχτο σε συλλογή, από τα τελευταία ποιήματα του Καρυωτάκη το 1928) καθώς και τα εξής: από τα *Νηπενθή* τα «Χαρά» και η 10η στροφική ενότητα από τις «Στροφές», και από τα *Ελεγεία και Σάτιρες* τα «Διάκος» (από την ενότητα «Ηρωική Τριλογία» της συλλογής), «Επιστροφή» και «Τελευταίο ταξίδι» (από την πρώτη σειρά Ελεγείων). Τέλος στο βιβλίο καθηγητή Λογοτεχνίας Β΄ Λυκείου προτείνονται ως παράλληλα κείμενα τα «Δον Κιχώτες» (*Νηπενθή*) και από την πρώτη και τη δεύτερη σειρά των Ελεγείων της συλλογής *Ελεγεία και Σάτιρες* αντίστοιχα τα «Μίσθια δουλειά» και «Είμαστε κάτι...».

Το ηλεκτρονικό εργαλείο του συμφραστικού πίνακα λέξεων του ποιητικού έργου του Κ. Καρυωτάκη μπορεί να αξιοποιηθεί έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η συνολικότερη εποπτεία της ποιητικής πορείας του Καρυωτάκη, μέσα από τη διερεύνηση παράλληλων ή ομόθεμων χωρίων από το σύνολο της παραγωγής του, όπως σημειώνει και ο Χρήστος Δανιήλ, στη δική του διδακτική πρόταση για την αξιοποίηση της *Ανεμόσκαλας* στη διδασκαλία του ποιητικού έργου του Καρυωτάκη.

1^η Δραστηριότητα

Αφετηρία της πρώτης δραστηριότητας αποτελεί το [ανθολογούμενο](#) στο εγχειρίδιο της Γ΄ Γυμνασίου ποίημα:

Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα
είδα το βράδυ αυτό.
Κάποια χρυσή, λεπτότατη
στους δρόμους ευωδιά.
Και στην καρδιά
αιφνίδια καλοσύνη.
Στα χέρια το παλτό,
στ' ανεστραμμένο πρόσωπο η σελήνη.
Ηλεκτρισμένη από φιλήματα
θα 'λεγες την ατμόσφαιρα.
Η σκέψις, τα ποιήματα,
βάρος περιττό.

Έχω κάτι σπασμένα φτερά.
Δεν ξέρω καν γιατί μας ήρθε
το καλοκαίρι αυτό.
Για ποιάν ανέλπιστη χαρά,
για ποιές αγάπες
για ποιό ταξίδι ονειρευτό.

Κείμενο αναφοράς: «Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα» (Ελεγεία και Σάτιρες)

Όροι αναζήτησης: «σπασμ*»

Συλλογή παράλληλων χωρίων: Αναζητούμε λέξεις που ανήκουν στην ίδια οικογένεια προκειμένου να συλλέξουμε παράλληλα χωρία και να συγκεντρώσουμε εικόνες και χρήσεις.

Στόχος: Η συγκριτική ανάγνωση ποιητικών εικόνων, μοτίβων ή θεμάτων, με στόχο μια πρώτη προσέγγιση των λογοτεχνικών μοτίβων.

Αποτελέσματα για: "σπασμ*"

🔄 Επανάληψη αναζήτησης σε όλους τους ποιητές

Βρέθηκαν 3 ληματικοί τύποι [1 - 3]

σπασμένα (2)

KAP NHΠ00 03 0009 004 [...] στ' ακάθαρτα του δρόμου, | πουλάκι με **σπασμένα** τα φτερά: | κι αν έχει, πριν [...]

KAP ΕΚΣ00 02 0003 013 βάρος περιττό. | Έχω κάτι **σπασμένα** φτερά. | Δεν ξέρω καν γιατί μας ήρθε

σπασμένες (1)

KAP ΕΚΣ00 02 0006 008 [...] αντηχάει, | μα γρήγορα θα πέσουνε **σπασμένες**. | Είμαστε κάτι διάχυτες

σπασμένη (1)

KAP ΠΑΠ00 02 0001 005 Εξύπνησε μια κρύα νιοή μες στη **σπασμένη** σέρα, | όπου τα ρόδα είναι νεκρά και [...]

« Προηγούμενο 1 Επόμενο »

Η αναζήτηση με τον όρο «σπασμ*» μας αποκαλύπτει μια προηγούμενη χρήση της φράσης «σπασμένα φτερά» στη συλλογή *Νηπενθή*, αυτή τη φορά. Επιπλέον, οδηγούμαστε και σε δύο ακόμα ποιήματα: στο ποίημα «Άνοιξη» (με τη σπασμένη σέρα και τα νεκρά ρόδα) από την πρώτη του συλλογή, και στο γνωστό ποίημα «Είμαστε κάτι...», όπου οι ποιητές παρομοιάζονται με ξεχαρβαλωμένες και σπασμένες κιθάρες.

Πρώτο βήμα της διδακτικής μας πορείας είναι να ζητήσουμε τον εντοπισμό των παράλληλων χωρίων και μια πρώτη ερμηνεία τους, σε σχέση και με τον ελεγειακό τόνο που κυριαρχεί στα ποιήματα αυτά. Πρόκειται για μια εργασία στο μικροκειμενικό επίπεδο των λέξεων, που μπορεί ωστόσο να οδηγήσει σε μια ευρύτερη αντίληψη για το είδος της καρυωτακικής ποίησης. Μπορεί επίσης να επεκταθεί και προς την κατεύθυνση μιας παιγνιώδους αντιμετώπισης του ποιήματος: λ.χ. με ποια δικά τους επίθετα θα αντικαθιστούσαν οι μαθητές το «σπασμένος, -η, -ο» στα χωρία που εντόπισαν; πώς ένα μόνο επίθετο αλλάζει το νόημα του στίχου και του ποιήματος; και ούτω καθεξής.

Επόμενο βήμα είναι η επιστροφή στο αρχικό μας ποίημα αναφοράς και η αναζήτηση και άλλων ομοιοτήτων, αρχικά με τα ποιήματα που μας έχει προσκομίσει η αρχική μας έρευνα. Η βασικότερη είναι οι αυτοαναφορικοί στίχοι:

α) από το ποίημα «Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα»:

Η σκέψις, τα ποιήματα,
βάρος περιττό.

β) από το ποίημα «Είμαστε κάτι...»:

Στο σώμα, στην ενθύμηση πονούμε.
Μας διώχνουνε τα πράγματα, κι η ποίησης

είναι το καταφύγιο που φθονούμε.

Ο προβληματισμός για τη λειτουργία της ίδιας της ποίησης, είναι βασικό στοιχείο του καρυωτακικού έργου, καθώς ένα μεγάλο ποσοστό ποιημάτων του μπορούν να θεωρηθούν «ποιήματα ποιητικής ή ποιήματα για την ποίηση». Το γεγονός αυτό μπορεί να αποτελέσει τον κεντρικό άξονα στη συνέχεια της διδακτικής μας πορείας.

2^η Δραστηριότητα

Κείμενο αναφοράς: Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα (*Ελεγεία και Σάτιρες*), [Είμαστε κάτι...] (*Ελεγεία και Σάτιρες*)

Όροι αναζήτησης: «ποιη*»

Φυσικά η παραπάνω αναζήτηση, αν και πλούσια σε αποτελέσματα, δεν εξαντλεί το θέμα των αυτοαναφορικών στίχων του Καρυωτάκη. Η αναζήτηση θα μπορούσε για παράδειγμα να διευρυνθεί και με ομόλογους όρους, όπως είναι η λέξη τραγούδι στα καρυωτακικά συμφραζόμενα. Είτε επομένως μείνουμε στην πρώτη συγκομιδή (όρος αναζήτησης «ποιη*»), είτε διευρύνουμε σημασιολογικά την αναζήτησή μας, τα αποτελέσματα είναι πλούσια και προσφέρονται για σειρά συγκριτικών εργασιών, με άξονα ερωτήματα όπως:

- παρατηρείται πύκνωση των ποιημάτων για την ποίηση σε κάποια συγκεκριμένη συλλογή ή περίοδο του ποιητή;
- παρατηρείται διαφοροποίηση στην στάση απέναντι στην ποίηση;
- πώς χαρακτηρίζεται η ποιητική δημιουργία; πώς οι ποιητές; ποια επίθετα τους συνοδεύουν;

και ούτω καθεξής.

Η ίδια δραστηριότητα μπορεί φυσικά να οργανωθεί με αφορμή και το ανθολογούμενο στη Β΄ Λυκείου ποίημα: «Μπαλάντα στους άδοξους ποιητές των αιώνων».

3^η Δραστηριότητα: οι κήποι του Καρυωτάκη

Οι δύο παραπάνω δραστηριότητες εκκινούν από συγκεκριμένα λεκτικά σήματα στο κείμενο αναφοράς, δηλαδή στο ποίημα «Σα δέσμη από τριαντάφυλλα». Η πρώτη κινείται σε μικροκειμενικό επίπεδο, η δεύτερη φιλοδοξεί σε μια ευρεία σκόπευση της ποιητικής παραγωγή του Καρυωτάκη με άξονα μια κεντρική προβληματική του. Ωστόσο, όπως ήδη αναφέρθηκε αρχικά, ο συμφραστικός πίνακας λέξεων μπορεί να αξιοποιηθεί προκειμένου να καταστεί εμφανής η ποιητική πορεία του Καρυωτάκη από την πρώτη στην τρίτη συλλογή. Ένας τέτοιος δείκτης ποιητικής πορείας είναι, σύμφωνα με την Α. Βογιατζόγλου, το σύμβολο του κήπου:

«Ο Καρυωτάκης καλλιέργησε με ευσυνειδησία τους ποιητικούς του κήπους που, διασκορπισμένοι στο έργο του, συνιστούν έναν εύγλωττο δείκτη της ποιητικής του εξέλιξης και της σταδιακής διαμόρφωσης του ψυχισμού του. Τον πρώτο κήπο του βρίσκουμε στο νεανικό του ποίημα «Κοσμοζακουσμένη» που δημοσιεύει το 1914

– και φτάνουμε ως τα 1928, χρονιά που κάνει τη θλιβερή διαπίστωση: «Δε μπορώ να συμφιλιωθώ με τους κήπους», στο ημερολογιακού χαρακτήρα πεζό του «Φυγή». Περιέχοντας οι κήποι αυτοί κάτι από το βάρος της ψυχής του και αναδίνοντας τις λεπτές αποχρώσεις των συναισθημάτων του, του γίνονται ολοένα και πιο οικείοι κατά τη διάρκεια της δημιουργικής του πορείας».

Με σημείο εκκίνησης την αναφορά στα τριαντάφυλλα στο ποίημα που μας έχει ήδη απασχολήσει «Σα δέσμη από τριαντάφυλλα», μπορούμε να αναθέσουμε ως διερευνητική εργασία:

- α) την αναζήτηση αναφορών σε ρόδα και τριαντάφυλλα και άλλα λουλούδια
 - β) την αναζήτηση αναφορών σε κήπους και περιβόλια (π.χ. όρος αναζήτησης: «κηπ*»)
- Έμφαση θα δοθεί στη μελέτη των ποιητικών εικόνων και στον εντοπισμό των μεταφορικών χρήσεων, των συμβόλων και των προσωποποιήσεων.

Εναλλακτικά, η διερεύνηση μπορεί να ξεκινήσει με αφορμή ένα άλλο ποίημα, π.χ. το άτιτλο «[Ο κήπος είμαι...]» (*Ελεγεία και Σάτιρες*), ή με αφορμή το μότο «Έτσι τους βλέπω εγώ τους κήπους» στο ποίημα «Ανοιξη» της πρώτης του ποιητικής συλλογής, ένα ποίημα στο οποίο οδηγούμαστε ήδη από την 1^η δραστηριότητα αναζήτησης: πρόκειται για ένα ποίημα που ανατρέπει τις εικόνες της ανοιξιάτικης φύσης, μέσα στο πνεύμα της παρακμής. Η εργασία μπορεί να επεκταθεί και προς την κατεύθυνση της παραγωγής προσωπικού λόγου, μονοτροπικού ή πολυτροπικού, από τους μαθητές: θα μπορούσε, ενδεχομένως, να ζητηθεί η περιγραφή ή η απεικόνιση του δικού τους «κήπου», κατά το πρότυπο του Καρυωτάκη.

Βιβλιογραφικές προτάσεις

Για την πλούσια βιβλιογραφία γύρω από το έργο του Καρυωτάκη ο ενδιαφερόμενος μπορεί να συμβουλευτεί την αντίστοιχη ενότητα στην ψηφιακή Ανεμόσκαλα. Εδώ σημειώνονται ενδεικτικά κάποιες μελέτες που χρησίμευσαν στην κατάρτιση των διδακτικών προτάσεων.

Έργα υποδομής

Peri, Massimo. 1983. *Πίνακας λέξεων του Καρυωτάκη*. Padova.

Σαββίδης, Γ.Π. – Χατζηδάκη, Ν.Μ. – Μητσού Μ. 1989. *Χρονογραφία Κ. Γ. Καρυωτάκη, 1896-1928*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Μελέτες και άρθρα

Αγγελάτος, Δημήτρης. 1994. *Διάλογος και ετερότητα: η ποιητική διαμόρφωση του Κ. Γ. Καρυωτάκη*. Αθήνα: Σοκόλης (απόσπασμα ανθολογείται στον ΠΟΘΕΓ).

Αργυρίου, Αλέξανδρος. 2007. *Κ. Γ. Καρυωτάκης: Τα ανοιχτά προβλήματα της ποίησης και της ζωής του*. Αθήνα: Γαβριηλίδης.

Βαγενάς, Νάσος. 2005. *Η παραμόρφωση του Καρυωτάκη*. Αθήνα: Ίνδικτος.

Βογιατζόγλου, Αθηνά. 1988. «Οι ποιητικοί κήποι του Κώστα Καρυωτάκη». *Η λέξη* 79-80 (αφιέρωμα στον Κ. Γ. Καρυωτάκη): 882-887.

- Δανιήλ, Χρήστος. 2005. «Κώστας Καρυωτάκης». Στο: *Εναλλακτικό Διδακτικό Υλικό για τη Θ.Ε.: Γράμματα ΙΙ: Νεοελληνική Φιλολογία (19^{ος} και 20^{ος} αιώνες). Υπερκείμενο*. CD-Rom, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Καρβέλης, Τάκης. 1990. «Από τη "νέα μελαγχολία" των κήπων προς την "ταπεινή τέχνη χωρίς ύφος"». Στο: Γ. Μελισσαράτου (επιμ.). *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*. Πρέβεζα: Δήμος Πρέβεζας (απόσπασμα ανθολογείται στον [ΠΟΘΕΓ](#)).
- Κοκόλης, Ξενοφών Α. 2009. *Δύο τόποι - Δύο ποιήματα: "Πρέβεζα" του Καρυωτάκη, "Ιερά Οδός" του Σικελιανού*. Αθήνα: Νησίδες.
- Μαρκόπουλος, Θανάσης Ε. 2010. *Ο ποιητής και το ποίημα: Καρυωτάκης, Σαχτούρης, Κέντρου-Αγαθοπούλου, Δημουλά, Χριστιανόπουλος, Μάρκογλου, Γκανάς, Φωστιέρης*. Αθήνα: Σοκόλη – Κουλεδάκη (αναλύσεις των ποιημάτων που ανθολογούνται στα σχολικά εγχειρίδια).
- Ντουνιά, Χριστίνα. 2000. *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Παπάζογλου, Χρήστος. 1988. *Παρατονισμένη μουσική. Μελέτη για τον Καρυωτάκη*. Αθήνα: Κέδρος.
- Τσιριμώκου, Λίζυ. 2012. «"Μόνο δυο στίχους μου σκληρούς να πω και να χαθώ". Η αυτοσυνειδησία των ποιητών στον ελληνικό μεσοπόλεμο». Στο: Α. Καστρινάκη – Α. Πολίτης – Δ. Τζιόβας (επιμ.). *Για μια Ιστορία της Ελληνικής λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα: Προτάσεις ανασυγκρότησης, θέματα και ρεύματα*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. 121-130.
- Φιλοκύπρου, Έλλη. 2006. «"Τ' ανέβασμα του άχαρου δρόμου" στην ποίηση του Κ.Γ. Καρυωτάκη». *Παλαμάς, Καρυωτάκης, Σεφέρης, Ελύτης. Η διαρκής ανεπάρκεια της ποίησης*. Αθήνα: Μεσόγειος. 91-166 (στο συγκεκριμένο κείμενο εξετάζει το πρόβλημα του ποιητικού λόγου όπως τίθεται στην ποίηση του Καρυωτάκη).